

A terror színtelensége és szüntelensége

1977 decemberében két nyolcvanas öregúr, két unokatestvér hatalmas veszekedésben kimerülve rázuhan egy kanapéra, és egymás mellett elalszik. Egyikük élete két nappal később véget is ér. Az egyik rendíthetetlen Horthy-hívó, a másik 1919 óta rendíthetetlen kommunista – mindkettő mindhalálig. A vörösök és a fehérek harcát folytatták egymás között a legjobb barátságban és a leghevesebb veszekedésekkel több mint fél évszázadon át – mindhalálig.

Mi a fontosabb? Ami elválaszt, vagy ami összeköt? Ami elválasztja a vörösterrort és a fehéret, vagy ami összeköti őket? A két ellentétes világnézet, amelynek nevében gyakorolták őket, vagy „a testvéri viszony”, a közös szülő, a terrorra hajlamosító világállapot, mely szülte őket? Ezt a kérdést hetven éven át elnyomta a két ellentétes világnézet egyikének, majd másikának államhatalmi hegemóniája, azután pedig e világnézetekhez való viszonyulás kérdésének beépülése a politikai küzdelmekbe.

Úgy tűnik, végre eljött az idő e kérdés érdemi kibontására és a benne rejlő tanulságok feltárására. A fent említett veszekedők körében élő gyermek, a mindhalálig horthysta öregúr unokája látott neki ehhez a feltáráshoz az első terjedelmes monográfiával, amelynek középpontjában a magyarországi fehérterror áll. Ő is, tán nem véletlenül, a magyar nyelven és tudományos életen kívül. Bodó Béla, a bonni egyetem professzora tavaly jelentette meg ezt a mo-

nográfiát angolul (*The White Terror – Antisemitic and Political Violence in Hungary, 1919–1921*, Routledge, London and New York, 2019, 334 o). Magyarul (még?) nem olvasható.

A két világháború közötti nyilvánosságban hegemon, konzervatív és radikális jobboldali beállítást szerint a fehérterror a nyugati sajtónak, a kommunista emigrációnak és a területtrábló Románia és Csehszlovákia titkosszolgálatának a kitalációja. Azok a szórványos atrocitások, amelyek a vörösök által megkínzott és kifosztott dühös parasztokhoz kötődnek, vagy elkeseredett fiatal tisztetekhez, akiknek végig kellett nézniük, hogy lánytestvérüket meggyalázzák, idős szüleiket megkínózzák, érthető, mérsékelt és igazolható reakciók voltak a vörösterrorra, amelynek borzalmi és nemzetpusztító céljai csak a tatárjáráshoz és a török megszálláshoz hasonlíthatók.

Ennek tükörképe a kommunista emigrációban kialakult interpretáció, mely szerint a vörös milíciák a munkáshatalom önvédelmét szolgálták, akcióik ezzel igazolhatók, miközben a fehérterror lényegében a burzsoázia fasiszta diktatúráját jelentette, és a szervezett munkásosztály megsemmisítését célozta.

A monográfus nem középső pozícióba helyezkedik e két szélső interpretáció között, hanem azokat követi, akik más szinten keresik a mélyebb értelmezés lehetőségét. Azon a szinten, amelyen a vörös- és a fehérterror közös gyökérezete feltárul, amelyen

belátható, hogy ezek a különböző szintű terrorok párhuzamos jelenségek, ugyanannak az éremnek a két oldalát mutatják, egyaránt részei annak a hatalmas, minden korábbtól eltérő erőszakhullámnak, amely a Nagy Háború utolsó szakaszában, az 1918 elejétől folyó háborús sztrájkokkal, a hátország háborúellenes lázadásával kezdődött és az utóháborúk végéig, bő fél évtizeden át tartott nálunk és szerte Európában.

Ami pedig makroszinten, társadalmi rendszerek harcának szintjén ellentetesnek látszik, az mikroszinten nem az. Nem olyan akciósorozat, amely két ellentétes világ felépítését szolgálja, hanem olyan, amely egy rendkívüli helyzetben kialakult kényszerekre és igényekre válaszol, s amelynek egyes történéseit sokkal inkább magyarázzák az adott körülmények, mint a terror mögé állított világnézetek.

Idézzük föl 1919–1920 légkörét: soha nem látott méretű és jellegű háború dúlt és dúl. Olyan gépi és vegyi pusztító eszközökkel (bombázók, tankok, géppuskák, lángszórók, mérges gáz stb.), amelyeknek a hatása egyenként is elementáris, összességében és világháborús méretekben pedig sokszorososan az. A hátország érintettsége sokkal közvetlenebb, mint a korábbi háborúk során. Mindez együttjár a lakosság addig (vagy már régóta) ismeretlen mértékű brutalizálásával, az ellenfél dehumanizálásával, a közélet militarizálásával.

1919-ben, amikor a vörösteror lezajlik és a fehér kezdődik, a háború már véget ért, de még folytatódik is. Már mindenki tudja Magyarországon, hogy vereség a vége, de még senki sem tudja, mi lesz a vége. Magyarország területének nagy része román

megszállás alatt áll, amely nagyjából addig tart, ameddig a fehérterror legvéresebb szakasza. Ez a megszállás brutális. A román megszállók a fővárost szisztematikusan lerabolták, s a harctereken kívül is legalább annyi embert öltek meg, mint a vörös milíciák, továbbá részt vettek a fehér paramilitáris csapatok felfegyverzésében. A megszállókat sok helyen felszabadítóként üdvöztették, amikor a vörösök helyére bevonultak, de felszabadulásként ünnepelték – nagyrészt ugyanazok – a pillanatot, amikor pár hónappal később kivonultak.

1918 végén és 1919 elején nagyon rövid idő alatt szereltek le egy milliós szétesett, demoralizált hadsereget. Tömérdek fegyver és lőszer maradt magánkézben. Az ország tele volt elbocsátott tisztekkel, hivatásukat veszített hivatásos katonákkal, veteránokkal, a forradalmakban állásukat, társadalmi pozíciójukat veszített köztisztviselőkkel és az elveszített területekkel mindent elvesztítő menekültekkel.

Az 1918-as sztrájkok már messze túlmentek az anyagi követeléseken. A háború befejezésén túl olyan politikai és szociális követeléseket hoztak elő, amelyek kielégítetlenek és aktuálisak maradtak a forradalmak alatt és után is. Sokakat ugyanazok a szorító szükségletek, ugyanaz a kétségbeesés, ugyanaz a kiábrándultság hajszolt az egyik forradalomból a másikba, a másikkól az ellenforradalomba.

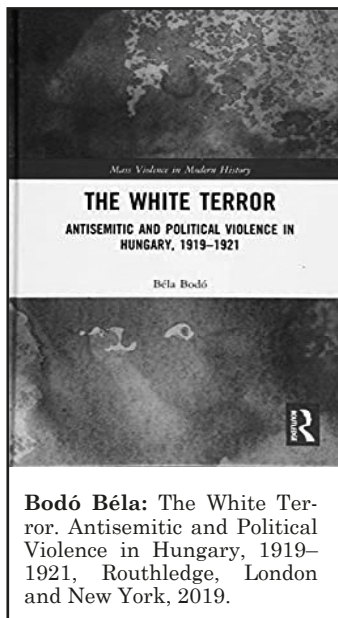
A középosztály jelentős részét elnyomorította és brutalizálta a háború, a mezőgazdaságból élők alsóbb rétegeit úgyszintén. „1918 novemberének első két hetében a 20. század legnagyobb méretű spontán paraszti forradalma bontakozott ki vidéken” (Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság*, 173. o.), amely

félezer települést, több mint százezer embert érintett, és tömérdek olyan akcióval, fosztogatással, lincseléssel járt, amelyek nagyon hasonlítottak a vörös- és fehérterror egyes akcióihoz; amely a rendteremtéssel együtt valószínűleg nem kevesebb áldozattal járt, mint amazok; és amely azokkal ellentétben kiesett a köztudatból, mert nem lehetett világnézeti értelmezést kötni hozzá.

A Tanácsköztársaság hirtelen és erőszakkal felfordította az ország egész társadalmi és gazdasági intézményrendszerét, tulajdonviszonyait, felszámolta a civil szférát, az egyesületi, egyházi életet, belegázolt milliók hitébe, a parasztság minden rétegét maga ellen fordította, munkásközpontú retorikájával kialakította azt a képzetet, hogy a város támadt rá a vidékre, az ipar a mezőgazdaságra, a városi jelleget pedig könnyű volt zsidó jellegként értelmezni és értelmeztetni. Kivált, hogy a háborús években kialakult a zsidó sztereotípiák gazdag készlete, melynek minden eleme hozzákötődött az össznépi nyomorúsághoz: a zsidó = idegen menekült, dezertőr, lógós, feketéző, hadimilliomos, radikális, liberális és végül bolsevik. Megjelenik az antiszemitizmus új korszakának irodalma, melynek reprezentatív műve már nevében is utal a(z) ellenterrort igazoló terrorra (Prohászka Ottokár: *Kultúra és terror*, 1918.). Bangha Béla fellépéseit már 1916 óta zsidóellenes zendülések követik számos településen.

Óriási bűnözési hullám alakul ki, az utcai erőszak mindennapossá válik, elterjed a gyerekprostitúció, a társadalom morálisan dezorientálódik.

Az 1918-as rossz termés után élelmezési válság alakult ki, tömegek éheztek, a gazdák az elértéktelenedő pénzért nem kívántak megválni termékeiktől. Az antantblokád is tovább rontotta a helyzetet, a jövedelmek elértéktelenedtek, az országot elérte a háborúnál is pusztítóbb járvány, a spanyolnátha. A fehérterrorban és a zsidóellenes akciókban nagyon jelentős szerepet játszó egyetemi diákság jelentős része súlyos nyomorban élt, negyedük, ötödük az alapvető életfeltételeit (lakhatás, fűtés, élelem) sem

Bodó Béla: *The White Terror. Antisemitic and Political Violence in Hungary, 1919–1921.* Routhledge, London and New York, 2019.

tudta biztosítani, a tanulmányaikhoz szükséges könyvek, eszközök beszerzéséről nem is beszélve.

Az ellenforradalom olyan összetett jelenség volt, amely egyszerre adott helyet a voltaképpen ellenforradalomnak, tehát a forradalmak előtti társadalmi viszonyokat restaurálni kívánó konzervativizmusnak és az „alternatív forradalomnak”, mely nagyobb egyenlőséget, új társadalmi egyensúlyt, diktatórikus többségi demokráciát ígért, több gazdasági és politikai erőt az alsóbb rétegeknek. A diktatórikus demokrácia jobboldali és baloldali ígérete egymás tükröképe. Erre az oximoronra, a népi demokrácia és a proletárdiktatúra egyidejű posztulátumára épült a Szovjetunió és a szovjet blokk, ben-

ne a Tanácsköztársaság és a Magyar Népköztársaság hivatalos ideológiája. „Napjainkban is érvényes a proletárdiktatúráról szóló lenini elgondolás. Eszerint a proletárdiktatúra a szocializmus felépítésének eszköze, ennél fogva történelmileg elengedhetetlenül szükséges. Ez a demokrácia új típusa, amelyben a többség uralkodik a kisebbség felett.” Így köszöntötte például a Magyarország 1970. április 19-én Lenint századik születésnapját. Így lehetett a fehérterror egyszerre elitista és plebejus, így működhetek együtt az elegáns uniformisban kívülről érkező, patinás családokba született különítményes tiszturak a munka nélkül maradt, éhező földmunkásokkal; így szélesíthette ki a fehérterror a maga társadalmi bázisát úgy, hogy olyanok is csatlakozhassanak hozzá, akik korábban a forradalmi terror valamelyik formáját művelték vagy helyeselték.

Mindehhez hozzájöttek még a tömeglélektani igények egy megvert és töredékére csonkított országban, amelyben a társadalom nagy többsége személyesen is vesztesnek érezhette magát, de ártatlannak annál kevésbé. Szinte mindenkit gyötörhetett valamiért bűntudat, lelki fájdalom, amelyet mások önmentő megragalmazásával, illetve a rágalmak befogadásával lehetett elfojtani.

A terror kiszabadít a gyengeség frusztrációjából. Az erőtlenség, a megvertség tapasztalatával, az erőszak félelmében élő embert felszabadítja, ha szabadon alkalmazhat erőt kiszolgáltatott, védekezésre képtelen emberekkel szemben. Ha van rá mód, hogy az ezzel kapcsolatos, belénevelt gátlások, erkölcsi szabályok láncait lerázza magáról, mert olyan közeg veszi körül, amely ezt helyes-

li, üdvözli, igazolja, morálisan megemeli, akkor a határok nélküli erőalkalmazás, a mindenhatóság átélése a dehumanizált ellenség teste, javai, élete felett – felszabadít! Ilyenkor a morális kötöttségek alóli felszabadulás mámorában tobzódhatnak az emberek. A terrorba való beavatás azzal jár, hogy az újonccal elkövetetnek valamit, ami azon a körön kívül vállalhatatlan, igazolhatatlan, egyszersmind visszavonhatatlan. Így teremtik meg a szolidaritás elvépíthetetlen kötelékét az elkövetők közösségében. Sokan ezt már köztörvényes bűncselekményeket elkövető utcai bandákban is átélték, mielőtt a tevékenységük politikai jelentést kapott volna. A vörös milíciák jelentős része is a Tanácsköztársaság előtt megszerveződött utcai bandákból lényegült át.

A gyengéből a terror által erős lesz, átérzi fizikai és morális fölényét, az a tudat táplálja az önértékét és önbecsülését, hogy az erősebb: magasabb rendű. A gyengéé, a kiszolgáltatotté, a megkínzotté, a megerőszkolté, a meggyilkolté a szégyen, az övé a dicsőség. Ezért is küldözgettek a terroristák hozzátartozóiknak, barátaiknak olyan fényképeket, amelyek a meggyilkolt emberek társaságában örökítették meg őt és társait. Ezek olyan fotóknak feleltek meg, amelyek a vadászt ábrázolják az elejtett vaddal, a horgászt a kifogott hallal. A Prónayzászlóaljban is ezért gyűjtögették a megölt emberek apróbb testrészeit, amelyekkel dicsekedni lehetett.

Mindezen tényezők jelentős része a vörös- és a fehérterrort is kondicionálhatta. Több dolog köti össze ezt a kettőt, mint ami szétválasztja. És nem is azon az ideológiai szinten, amelyen a totalitárius irányzatokat,

a baloldali és jobboldali szélsőségeket azonosítani szokták, hanem ideológiáktól és társadalmi jövőképektől függetlenül is. A terrort tehát nem annyira az ideológiák születték, mint inkább a történelmi viszonyok, s a terror funkciójához képest a színük másodlagos volt.

A fent sorolt tényezők között nincs olyan, amit ennek a monográfiának kellett volna felfedeznie. De a hazamatuk és az összhatásuk ebben a könyvben reveláló erejű.

A monográfia egy fonyódi történet részletes elemzésével kezdődik. A szerző úgy vélte, és helyesen vélte, hogy ez a történet önmagában is megvilágító erejű.

Fonyódon 1919 augusztusának végén fölakasztottak három embert. Két zsidót és egy zsidónak született katolikust. Ez utóbbit dr. Tószegi Albertnek hívták. A Tószegi családnak nagy háza és földbirtoka volt Fonyódon a közelben. A család jelentős szerepet játszott a település iparosításában és kulturális életének fellendítésében. A második áldozat Gráner Albert volt, a Tószegi-birtok intézője, a harmadik pedig Hamburger Ede, egy Fonyódon nyaraló idős, visszavonult kereskedő.

Azzal vádolták Tószegit és intézőjét, hogy összejátszottak a kommunistákkal. Négy lóval lekenyereztek a megyei kommunista vezetőt, ezért nem államosították a házukat és birtokukat; élelmiszert küldtek a fővárosba a Tanácsköztársaság vezetőinek; Tószegi tízmillió koronát adott Kun Bélának; a Mackensen-hadsereg fegyverzetét átjátszották a kommunisták kezére; részt vettek a helyi kommunisták összejövételén; Hamburger pedig tiszteletlenül bánt egy sokszorosan kitüntetett, nyomorék veterán alezredessel, és azzal

fenyegetőzött, hogy letartóztatja őt. Ráadásul egy ismert kommunista vezető nevét viselte.

Tószegi felesége minden követ megmozgatott, hogy a férjét kiszabadítsa a fogságból. Horthy Miklóshoz is eljutott, aki leüzent, hogy Tószeginek nem eshet bántódása.

A Fonyódra érkezett különítmény nagygyűlést hívott össze. Ezen a szónokok először általában ecsetelték az áruló, profitéhes zsidók bűneit. Azt állították, hogy a zsidó-kommunisták háromszáz arisztokratát gyilkoltak le és temettek el a Parlament pincéiben, és most a magyarokon a sor, hogy legalább félmillió zsidó megölésével álljanak bosszút. Ezután olvasta föl báró Bibó Dénes hadnagy a letartóztatottak elleni vádakát, és feltette a kérdést, hogy mi legyen ezekkel a zsidókkal: felakasszák-e őket? Az adott helyzetben csak egy lehetséges válasz volt. A letartóztatottakat kivonszolták a fogdából, és fölakasztották őket három fára. Tószegi kétszer is leesett a fáról. A második alkalom után ért oda a felesége azzal, hogy Horthy kiadta az utasítást, miszerint a férjének nem eshet bántódása, és a megyei kormánybiztos úton van Horthy táviratával. Bibó hadnagy közölte, hogy neki itt nem parancsol senki. Tószegi Albertet a felesége szeme láttára kivégezték. Tószegi Albertné idegei a történetek után felmondták a szolgálatot, és az özvegy egy évvel később meghalt.

Fonyódon vörösteror nem volt. Tószegiék (és más tehetős fővárosiak) éppenséggel azért utaztak Fonyódra, hogy ne legyenek a vörösök szeme előtt. A négy lovat nem elajándékozták, hanem rendes áron eladták a kömmün megyei parancsnokának; Tószegiék fonyódi házát

és a birtokot államosították, csak éppen lakhattak az ifjúsági otthonná alakított házban, és az intézőjüket bízták meg az államosított birtok irányításával. Egy fillért sem adtak Kun Bélának; a Mackensen-sereg arzenáljához nem volt semmi közük; semmilyen gyűlésen nem vettek részt helyi kommunistákkal; nem a kommün vezetőinek, hanem a saját családjuknak küldtek élelmiszert Budapestre. A budapesti lakásuk felét lefoglalták, többször tartottak náluk vörös milicisták házkutatást, amelyet összekötöttek értéktárgyak eltulajdonításával; a család pedig ellenforradalmárokat bújtatott és segített elmenekülni Szegedre, az ellenforradalom központjába.

A Tószegit és főleg az intézőt érintő rágalom fő forrása Fürjes József intézőhelyettes volt, aki az intéző helyére pályázott, s akit Gráner alkalmatlanság címén kirúgott. Fürjes, aki Gránerrel ellentétben igyekezett jó kapcsolatokat fenntartani a vörösökkel, a Tanácsköztársaság idején a vörösöknél jelentette föl Gránert mint ellenforradalmárt. A vádak ismertető, a „népítéletet” levezenylő Bibó Dénes pár hónappal korábban még egy kommunista vezető mellett szolgált sofőrként. Nem volt ez olyan ritka dolog. A tapolcai polgármester is beszámolt róla, hogy az ottani pogromot végrehajtó tömegben is sok korábbi vörös katonát és milicistát látott.

Az akasztást gyakran a tömegből kivált vagy kiszemelt helyi civilekre bízták. Ebben az esetben három mezőgazdasági munkás hajtotta végre a „népítéletet”. A mezőgazdasági munkások többsége mindkét forradalmat támogatta kezdetben, s mindkettőből kiábrándult. Mondhatjuk, hogy részükről kollektív átállás történt.

Sokan részt vettek a kommün elleni, brutálisan elfojtott lázadásokban. Nekik egyébként sem voltak jó emlékeik a Tószegi-birtokról és az intézőről. Abban az időben a földmunkásokkal általában nem bántak túl jól, s a jelek szerint Gráner sem volt kivétel. A munkanélküli földmunkások, akiknek nem jutott kereset a Tószegi-birtokon, kiváltképp dühösök lehettek az intézőre. Az akasztó emberek közülük kerültek ki. A fehérterrorban ebben az esetben (és sok másban) kifejezetten plebejus osztálytartalma volt tehát.

A fonyódi eseményeket irányító milicista egység parancsnokának, Salm Hermann grófnak egyrészt a félzsidó származásáról, másrészt a homoszexuális kapcsolatairól szóló (akár hamis, akár helytálló) híresztelések miatt is „keménynek” kellett mutatkoznia.

A radikális jobboldali lapok, az *Új Nemzedék* és a *Budapesti Hírlap* az áldozatok elleni vádakot tényekként közölték. Az özvegy és sógora beperelte rágalalmazásért és hitelrontásért az újságírókat, akiket első fokon súlyos pénzbüntetésre ítélték, elismerve a népítélet áldozatainak ártatlanságát. Az újságírók fellebbeztek, s a pert sikerült annyira elnyújtani, hogy végül elévülés miatt mentették fel a rágalmozókat.

Horthy Miklós egyrészt, mint látuk, táviratozott Tószegi érdekében. Másrészt gondoskodott arról, hogy a fellépése ellenére megtörtént gyilkosságért felelős Salmnak és Bibónak komoly baja ebből ne legyen. Azt az utasítást adta, hogy vonják őket felelősségre, de minimális büntetést szabjanak ki rájuk. A falu közössége a kisgazdapárt helyi vezetőivel az élen a kisgazdapárt országos vezető-

ihez, az Igazságügyi Minisztériumhoz és magához Horthyhoz fordult segítségért, hogy védje meg a letartóztatott földmunkásokat, akiket a milicisták kényszerítettek az akasztásban való részvételre, és állítsák helyre az ő becsületüket. Őket szabadon is engedték, és az 1920 karácsonyán kiadott amnesztiarendeleettel büntethetetlené is tették a fehérterror során (addig) elkövetett gyilkosságokat, rablásokat, kínzásokat.

Nem nagyon volt a magyar történelemben más ilyen, több ezer halálos áldozatot követelő bűncselekménysorozat, amely ennyire büntetlen maradt volna. A vörössel ellentétben a fehérterrort a benne részt vevők társadalmi integrálásával számolták föl. Mire a második világháború után megteremtődött a felelősségre vonás lehetősége, az elkövetők és a tanúk nagy része elhalt vagy eltűnt.

A három akasztó emberből egy élt még, de az ő felelősségre vonása is igen nehéznek bizonyult. Világossá vált, hogy a helyi közösség igazából csak ezekkel a szegény sorsú akasztó emberekkel érez együtt. Igen nehéz volt tanúskodásra alkalmas és hajlandó embereket találni, és ezt a pert nem is lehetett „osztályalapon” kezelni. A védelem arra épült, hogy a bíróságnak gazdag burzsujok és szegény parasztok konfliktusában kell állást foglalnia. A helyi kommunista vezető is a vádlottat mentette 1946-ban. Szegény, keményen dolgozó, politikával nem foglalkozó, tiszteletre méltó családos emberként jellemezte őt. A vádlott az ilyen ügyekben akkor kiszabható legenyhébb büntetést kapta, öt év szabadságvesztést.

Ebben a fonyódi cseppben a tenger összetevőinek jelentős része benne van, de azért persze nem az összes.

1920 elején Prónay Pál, a legjelentősebb és legkegyetlenebb paramilitáris alakulat vezetője kormányzati segítséggel felmérést végzett arról, hogy tisztjei és azok családjai milyen sérelmeket szenvedtek el a vörösök uralma alatt. A vizsgálat eredményét nyugati lapokban szándékoztak közzétenni, hogy ellensúlyozzák a fehérterrorról szóló beszámolókat. Az eredmény meglepő volt. A tiszti kar több mint száz tagjából mindössze húsz állította, hogy valamilyen értelemben a vörösterro áldozata volt. (Köztük volt a vörösöket kiszolgáló Bibó Dénes.) Egyik tiszt családjában sem akadt halálos áldozat. A vizsgálat eredményét így már persze nem publikálták. Lehet, hogy más egységeknél más lett volna az eredmény. Lehet, hogy a fehérterrorban részt vevő helyi lakosok, parasztok körében is magasabb lett volna a vörösterro áldozatainak aránya, de az azért leszögezhető, hogy a személyesen elszenvedett sérelmekért való bosszúállás nem lehetett a fehérterror elsődleges motivációja. A vörösterro elszenvedői és a fehérterror végrehajtói között nem volt túl nagy átfedés. Azok a gazdák, akik a vidéki lázadások leverése során 1919 nyarán elvesztették rokonaikat, túlnyomórészt távol tartották magukat a paramilitáris csoportoktól.

A pogromokat, lincseléseket megnyitó nagygyűléseken gyakorta léptek föl olyan kívülről jött tiszték, akik elmesélték, miként ölték meg, erőszakolták meg a rokonaikat a vörösök a szemük láttára. Szekszárdon például a nyolc ember felakasztásával végződött „népítéletet” előkészítő szónokok egyike kalózokra illő fekete szemköttővel lépett föl, és elmesélte a Parlamentben felhalmozott (itt éppen) hat-

száz tetemmel, a keresztre feszített pappal és élve befalazott apácákkal kellőképp felspannolt hallgatóságnak, hogy a vörösök kitolták a szemét, amikor megölték anyját és testvéreit. Másnap ezt a tisztet szemkötő nélkül, két ép szemmel látták a városban...

A fehérterror külsős résztvevői voltak a nagygyűléseken a reguláris Nemzeti Hadsereg egyenruhájában megjelenő tisztek, tekintélyes politikusok, értelmiségiek, a terrorcselekményekre uszító propagandaanyagokat, plakátokat, szórólapokat készítő újságírók, illusztrátorok, akik részben állami alkalmazásban dolgoztak a Nemzeti Hadsereg Propaganda Osztályának keretében, részben radikális jobboldali pártok és egyesületek alkalmazták őket.

A röplapoknak és plakátoknak fontos szerepük volt az akciók előkészítésében. A zsidó-kommunisták rémtetteiről szóló röplapokkal teleragasztották a zsidók házait, lakóhelyeit, és pogromot érdemlő zsidó pofátlanságnak számított, ha ezeket a röplapokat eltávolították. A könyvben részletesen leírt diszeli pogrom¹ is így indult.

A fehérterror sokkal kevésbé volt „funkcionális”, mint a vörös. A vörösterroret áldozatainak csak egy kis része (Bodó Béla szerint kb. 5 százaléka) halt meg csupán azért, ami volt (arisztokrata, burzsuj, tisztviselő), a túlnyomó többséget azért ölték meg, amit tett, vagy amivel vádolták. A fehérterror áldozatai között az előbbieket aránya sokkal nagyobb volt, különösen a fehérterror első, 1920 tavaszáig tartó szakasza után, amikor az egyéni anyagi, egzisztenciális indíté-

kok (fosztogatási lehetőségek, a konkurenciát jelentő zsidók elűzése stb.) – még – nagyobb szerepet kaptak.

A vörösök ritkábban kínozták meg meggyilkolásuk előtt áldozataikat, ritkábban igyekeztek elnyújtani az áldozatok szenvedését. Jobban vigyáztak a cserealapot jelentő túszok életére. Áldozataik igen jelentős része fegyveres harc során halt meg, vagy közvetlenül a legyőzésük után végezték ki őket. A fehérterror egyik jellegzetes formája volt a börtöninvázió, amikor a paramilitáris csapatok betörték börtönökbe, fogházakba, internáló táborokba, és ott vagy onnan kiragadva kínoztak és ölték meg foglyokat. Vörös milicistáknak eszükbe sem juthatott, hogy a Tanácsköztársaság börtöneit megtámadják, és ott önhatalmúlag vérengzést rendezzenek. Viszont a vörösök nagyságrendekkel több terményt, élelmiszert ragadtak el a gazdáktól, mert az erőszakos begyűjtési rendszer eszközei voltak.

Ezek a különbségek nem az elkövetők személyiségéből vagy világnézetéből következtek, hanem abból, hogy a vörösterroret idején diktatúra volt, a fehérterror legintenzívebb időszakában pedig interregnum és káosz. A vörös milicisták között is voltak öntörvényű alakulatok, de sokkal kisebb arányban, és a mozgásterük is sokkal csekélyebb volt. A vörösterroret a diktatúrán belül működött, a fehérterror vezetői pedig (Prónayval az élükön) hiába könyörögtek Horthynak, hogy vezessen be katonai diktatúrát, ez neki a nemzetközi helyzet miatt – hajlamaitól függetlenül – nem állt módjában.

A fehérterror fokozatosan halt el. Véglegesen akkor – 1924-ben –, amikor a népszövetségi kölcsön befolyik,

¹ Diszel: község Veszprém megyében, 1977 óta Tapolcához tartozik. (A szerk.)

a gazdasági és politikai élet konzolidálódik. Ekkor már a csendőrség és a rendőrség uralja a helyzetet a kisebb és nagyobb településeken, lezajlik a népszavazás Sopron környékén, és véglegesen megszűnik ezek lehetősége másutt. A Bethlen–Peyer-paktum után több ezer munkás, munkásvezető kiszabadul a börtönökből, internáló táborokból, az ellenzék helyzete rendeződik.

Megszűnnek az Ébredő Magyarok Egyesülete katonai szárnyának terrorakciói, Prónay és Ostenburg politikai befolyása elenyészik. Az internáló táborokat majdnem teljesen felszámolják.

A magyar fajvédők és a német nemzetiszocialisták olyan együttműködést készítettek elő, miszerint

élelmiszer-szállítmányokért cserébe a nácik, miután átvették a hatalmat, felfegyverzik a magyar fajvédő milíciákat, és ezzel biztosítják a fehérterror folyamatosságát. A nácik 1923-as müncheni puccskísérlete azonban kudarcba fulladt, az együttműködési kísérletet pedig a Bethlen-kormány egyébként is megghiúsította.

A paramilitáris alakulatokat, különítményeket, helyi büntető brigádokat fokozatosan számolták föl, építették le, és a leépítés eszköze a beépítés volt: a hadseregbe, a karhatalomba, a közszolgálatba. Prónay és Ostenburg emberei túlnyomórészt megtalálták a jól jövedelmező helyüket a Horthy-rezsimben. És rendelkezésre álltak, amikor újra eljött az idejük.

Szerzőink könyvei

95

